

УДК 78.078 (032) (477)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.16>

С. В. ЯБКОВСЬКА

викладач циклової комісії народних інструментів,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,

м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: svitlanayab1973@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-8456-5812>

І. В. МАЗУРОК

викладач циклової комісії викладачів фортепіано,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,

м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: mazyrokiruna0103@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1089-424X>

ПОСТАТЬ МИКОЛИ ЛИСЕНКА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІДОМИХ УКРАЇНСЬКИХ МУЗИКОЗНАВЦІВ

У статті обґрунтовано доцільність цілісного аналізу творчого портрету Миколи Віталійовича Лисенка – славетного українського композитора, піаніста, хорового диригента, збирача українського фольклору, патріота, громадського діяча, засновника вищої спеціалізованої музичної освіти України. У статті спрямовано увагу на унікальність і значну художню вартість досліджень відомих українських музикознавців про видатного українського композитора та громадського діяча, засновника української музичної класики М.В. Лисенка, який перебував у витоків українського національного мистецтва. М.В. Лисенко був художником-демократом, виразником прогресивних для свого часу ідей; творчий метод його базувався на передових художньо-естетичних принципах народності, реалізму, історичної правди у мистецтві. Визначено пізнавально-виховний потенціал творчості й діяльності композитора, розкрито багатогранність його творчої діяльності, розроблено методичні рекомендації щодо використання біографічних матеріалів із життя і творчості композитора під час вивчення предметів гуманітарного циклу. У статті проаналізовано та розглянуто мистецтвознавчі підходи до вивчення історико-мистецьких матеріалів щодо видатної постаті українського композитора Миколи Віталійовича Лисенка, розкрито його дидактичний потенціал як чинник національного і патріотичного виховання.

До методів дослідження віднесено такі: теоретичний аналіз, синтез, узагальнення праць відомих музикознавців про життя і творчість видатного українського композитора, музично-громадського діяча, засновника вищої спеціалізованої музичної освіти України М.В. Лисенка. Систематизовано здобуті факти та інший інформативний матеріал.

Ключові слова: творчість, фольклор, композитор, громадська діяльність, феномен, народнопісенні традиції, дослідження.

1. Постановлення проблеми

Маємо пам'ятати, що жодна споруда не буде міцною та довговічною без національного фундаменту. Саме М.В. Лисенко був одним із творців українського національного музичного мистецтва. У статті спрямовано увагу на унікальність і значну художню вартість досліджень відомих українських музикознавців про видатного українського композитора та громадського діяча, засновника української музичної класики М.В. Лисенка, який перебував у витоків українського національного мистецтва. М.В. Лисенко був художником-демократом, виразником прогресивних для свого часу

ідей, творчий метод якого базувався на передових художньо-естетичних принципах народності, реалізму, історичної правди у мистецтві. Проаналізовано та розглянуто мистецтвознавчі підходи до вивчення історико-мистецьких матеріалів щодо видатної постаті українського композитора Миколи Віталійовича Лисенка, розкрито його дидактичний потенціал як чинник національного і патріотичного виховання.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз, синтез, узагальнення праць відомих музикознавців про життя і творчість видатного українського композитора, музично-громадського діяча, засновника вищої спеціалізованої музичної освіти

України М.В. Лисенка. Систематизація здобутих фактів та іншого інформативного матеріалу.

Мета роботи - теоретичне обґрунтування творчого феномена українського композитора М.В. Лисенка, визначення пізнавально-виховного потенціалу його творчості та діяльності, розкриття багатогранності його творчої діяльності та розроблення методичних рекомендацій щодо використання біографічних матеріалів із життя і творчості композитора під час вивчення предметів гуманітарного циклу.

На сучасному етапі розбудови нової української освіти пріоритетним напрямком є формування національного компонента змісту освіти і виховання молодого покоління. Це означає переорієнтацію системи навчання та виховання на національну основу, що, у свою чергу, є вирішальним фактором інтелектуального, соціального, морального, фізичного розвитку та саморозвитку молодого покоління, виховання громадян-патріотів, а у стратегічному плані – фактором утвердження в Україні демократичного суспільства.

Важливим завданням досягнення цієї мети є створення сучасного навчально-методичного комплексу на основі етнічної історії української нації та культури, вивчення біографічних даних видатних українських громадсько-мистецьких діячів, педагогів, істинних патріотів своєї Батьківщини.

2. Аналіз попередніх досліджень

Творча спадщина М.В. Лисенка є дуже вагомою, багатогранною і фундаментальною, його творчий доробок не лише наповнив вітчизняну скарбницю духовних надбань, але і став відомою частиною світового музичного мистецтва. Музична спадщина М.В. Лисенка була предметом дослідження багатьох видатних вітчизняних науковців і мистецьких діячів. Ґрунтовний аналіз творчого генія українського народу здійснили О. Пчілка, Р. Пилипчук, М. Старицький, Ф. Колесса, М. Грінченко, В. Косенко, Т. Булат, В. Дяченко, І. Франко, М. Грушевський, В. Антонович, М. Драгоманов.

3. Результати та дискусії

Перед кожним, хто цікавиться постатями українських діячів середини ХІХ – початку ХХ століття, чи не найбільш рельєфним і «живим» постає перед нами Микола Віталійович Лисенко. Багатогранність інтересів і напрямів

діяльності, діапазон творчого обдарування, непересічний комунікативний талант зумовили широке коло спілкування митця. Наслідком цього стала наявність численних яскравих спогадів про митця, написаних не лише його родичами, друзями, сподвижниками, але й тими, хто бачив Лисенка лише один раз у житті.

Для кожної із названих праць характерно те, що більша частина життя їх авторів була неодноразово пов'язана з життям М. В. Лисенка. А відмінність їх полягає у тому, наскільки довгим був період спілкування і співпраці мемуариста з М. В. Лисенком. Про творчість композитора написано багато найрізноманітніших праць, починаючи від газетних заміток і закінчуючи великими статтями і дослідженнями. Із праць, надрукованих у дореволюційні роки, які загалом дають правильну оцінку діяльності Лисенка, потрібно передусім визначити спогади М. Старицького [Старицький: 31]. У своєму дослідженні, надрукованому у журналі «Київська старина», він навів низку цінних фактів, особливо тих, що стосуються дитячих та юнацьких років Лисенка, періоду його навчання в університеті. Старицький завжди був пов'язаний із Лисенком найтіснішою творчою дружбаю: вони разом працювали у галузі розвитку музичного театру, брали активну участь у громадському житті України. Старицький казав: «Через свою вірність українству М. Лисенко ніс жертву протягом свого всього життя [Старицький: 11], втрачаючи вигоди і зазнаючи прикростей».

Особисті враження Олени Пчілки охоплюють майже все життя М.Лисенка: від ранньої юності до останніх його днів. Нині відомо три варіанти спогадів Олени Пчілки про Миколу Лисенка: «Микола Лисенко. Спогади і думки» (1912 рік), «Микола Лисенко: Життя і праця» (спогади і думки) (1927-1929 р.) та окремі фрагменти «Автобіографії», написаної 1929 року. Усі ці варіанти найповніше представлені та широко прокоментовані у першому томі видання «Микола Лисенко», упорядкованому 2003 року академіком Р. Я. Пилипчуком, у спогадах сучасників.

Олена Пчілка писала: «Другого Миколи Лисенка ми не маємо і не матимемо. Ці мої слова не значать, що я не вірю у дальшу творчу силу України. Ні, вона дасть, уже дає теж

і в обсязі музичному інших наших творів; але такого кобзаря, як Лисенко, не буде швидко, а може й ніколи...» [Пчілка: 40].

Значну пізнавальну цінність становлять написані в різний час дослідницькі роботи Ф. Колесси про Лисенка. На їхній основі видатний український науковець уклав і видав у 1947 році свої «Спогади про М.В. Лисенка». В усіх працях Ф. Колесси з повагою і любов'ю розповідає про ту допомогу, яку надав йому Лисенко у його власній творчій праці, про його значення як збирача і дослідника української народної пісні. Низка наднових праць, статей і нарисів, у котрих висвітлені різні сторони життя і творчості М.В. Лисенка, написана такими українськими музикознавцями та композиторами, як М. Грінченко, В. Косенко, В. Дяченко, О. Лисенко, Т. Булат, А. Гозенпуд.

З них особливої уваги заслуговують дослідження М. Грінченка, першого науковця, який глибоко і всебічно дослідив багаторічну діяльність Лисенка на мистецькій і громадській ниві. Про основні факти із життя і діяльності композитора розповідає книга спогадів його сина – О. М. Лисенка.

Усе життя М. Лисенко змагався за самобутність українського мистецтва та якнайтісніше пов'язував це з боротьбою за народність.

На початку своєї творчої діяльності Микола Віталійович поринув у студювання рідного фольклору, самобутніх народних звичаїв та обрядів; захопився українською літературою; активно розвивав і збуджував національну свідомість; робив все для того, щоб збагнути історію свого народу, красу і глибину його культурно-мистецьких знань. Любов до Батьківщини та національної культури, висока ідейність, реалізм і народність – ось до чого закликав Лисенко у своїй творчості та музично-громадській роботі, ось що було його дороговказом на шляху до ідейно-художніх вершин демократичного мистецтва.

К. Станіславський про М. В. Лисенка писав: «Цього чудового і захопленого красою своєї музики композитора ми сміливо можемо назвати сонцем української музики [Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття: 139].

Микола Віталійович завжди був у практичних стосунках із такими видатними українськими

постатями, письменниками, науковцями, митцями, як М. Старицький, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, О. Пчілка, М. Драгоманов, Л. Українка, Л. Старицька-Черняхівська, П. Житецький, В. Антонович, Т. Рильський, М. Грушевський, С. Єфремов, А. Вахнянин, Ф. Колесса, О. Сластіон і багатьма іншими.

Плідною була співпраця М. Лисенка та І. Франка. Недарма у 1910 році, за два роки до смерті Лисенка, Франко писав про нього у своєму «Нарисі історії українсько-руської літератури» як про славного композитора, якому належить місце не тільки в історії української культури другої половини ХІХ століття, але і в історії української етнографії, як про збирача і впорядника «чотиритонної збірки українських народних пісень, покладених на ноти з доданим до них фортеп'яним акомпанементом». У цих словах надано справедливую характеристику багаторічній плідній роботі М. В. Лисенка, автором яких був його великий друг – незабутній Камењар І. Франко, котрий відіграв значну роль у розвитку прогресивних ідей в Україні та пробудив до активного життя Західну Україну.

Славний митець зробив значний внесок у розвиток культури свого народу на основі всебічного розроблення стильових та ідейно-образних засад народної пісенності у кращих традиціях світової класики. Микола Віталійович узагальнив особливості національної музичної мови і сформував найважливіший жанр української музики, завдяки чому вона вийшла на широкий шлях розвитку та посіла почесне місце у світовій культурі.

М. Лисенко сформував і розвинув майже усі існуючі в українській музичній творчості жанри. У його спадщині є значна кількість опер та інших музично-драматичних творів, багато хорів, романсів, камерно-інструментальних композицій. Величезне значення в українській культурі має музика Лисенка до «Кобзаря» Шевченка. Широкий цикл охоплює понад 80 творів і складає справжню скарбницю чудових зразків різних форм і жанрів вокальної музики. Музика, безсумнівно, є дуже великим і цінним внеском у світову творчість. Глибоко проїнявшись поезією Шевченка, Лисенко написав низку композицій, які стали народними; вони живуть і побутують, ніби справжні фольклорні зразки: «Ой одна я одна», «Садок вишневий

коло хати» та інші. Для солоспівів Лисенко відбирав переважно ліричні тексти, зокрема про жіночу та дівочу долю. Зустрічаються також пісні жартівливі й танцювальні.

Національна визначеність, життєва правда, яскравість, щирість музичної мови тісно пов'язані з фольклором, почуття співзвучності музики - зі сценічною стороною сюжету. Уміння розгортати драматургічну дію і накреслити рельєфні образи, поєднання зі своєрідною творчою індивідуальністю становлять риси, властиві Лисенку як музичному драматургу [Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття: 139].

Микола Віталійович був прекрасним піаністом і дуже добре володів виражальними можливостями інструмента. Технічна майстерність, завжди підкорена змісту виконуваного твору; виразна, рівна, сповнена глибоких думок гра; артистичність у кращому розумінні цього слова – такі характерні риси властиві Лисенку як піаністу [Ахрімівич, Гордійчук: 53].

Своєю педагогічною діяльністю М. Лисенко заклав фундамент вищої спеціалізованої музичної освіти в Україні. У 1994 році почала функціонувати музично-драматична школа. Основним завданням нового закладу була підготовка кваліфікованих акторів і музикантів. Програми музичних дисциплін відповідали програмам консерваторій [Літературно-науковий вісник, 1994 : 92].

Діяльність Миколи Віталійовича як організатора та керівника хорових колективів тривала поряд із фольклористичною, музично-творчою і громадською роботою протягом усього життя композитора. М. Лисенко був одним із перших авторів класичних національних хорових композицій; він заснував хорове товариство, завданням якого була пропаганда народних пісень. Найближчі помічники і друзі Лисенка – Демуцький, Турбойський, Волошин - допомагали у збереженні і збільшенні постійного складу хору.

До М. Лисенка в Україні не існувало жодного професійного хорового колективу, за винятком церковних. Численні концерти, які влаштовував Микола Віталійович протягом свого життя, виконувалися самодіяльними хорами, що свідчить про обдарування композитора як хорового диригента. Лише завдяки високій диригентській майстерності Лисенка хори могли виконувати складні твори на належному мистецькому

рівні. Хор Лисенка – це школа сумісного співу, вогнище високої культури, це найдосконаліший музичний інструмент, в якому всі голоси мусять у найтіснішому поєднанні один із одним утворити художні малюнки. Саме з хору Лисенка вийшла низка першокласних митців-співаків, диригентів і композиторів, таких як П. Демуцький, К. Стеценко, Я. Яциневич. Вони перейняли від свого вчителя його любов до прекрасного, не вгасиме мистецьке і громадське горіння, запал якого спрямовувався на те, щоб показати світові найцінніші скарби народної творчості, оскільки Лисенко активно розвивав і збуджував національну свідомість для того, щоб сповна збагнути історію свого народу, краю, глибину культурно-мистецьких знань [Микола Лисенко у спогадах сучасників, 2003 : 343].

Творча спадщина Лисенка відіграла важливу роль у змаганнях за високоідейну реалістичну музику. Художньо-естетичні принципи українського класика, його досягнення у галузі перетворення образних багатств і стилєвих особливостей народнопісенної культури суттєво вплинули на становлення і розвиток творчості таких видатних українських майстрів, як К. Стеценко, О. Кошиць, М. Монтович, Я. Степовий, В. Барвінський, М. Вериківський, В. Кирейко, С. Модкевич, Г. Майборода, Л. Майборода, Л. Ревуцький та інші [Микола Лисенко – життєвий і творчий шлях : 125].

Висновки

Творчість М. В. Лисенка посіла центральне місце в історії української музичної культури і стала родоначальницею української музичної класики. Любов до Батьківщини і національної культури, висока ідейність, реалізм і народність – ось до чого закликав Лисенко у своїй творчій та музично-громадській роботі, ось що було його дороговказом на шляху до ідейно-художніх вершин демократичного мистецтва. Підсумувавши великий період історії і розвитку національної культури на ґрунті глибокого вивчення життя, народної творчості та кращих класичних уподобань, він створив українську класичну музичну школу. Нині спадщину Миколи Віталійовича видано у двадцяти великих томах, його творчість вивчається і популяризується. Ім'я композитора надано кільком музичним навчальним закладам, театрам, виконавським колективам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахрімівич Л., Гордійчук М. Микола Віталійович Лисенко. Життя і творчість. Київ, 1963. С. 31-53.
2. Старицький М. Біографія М. В. Лисенка. Київ, 1949. С. 11-39.
3. Пчілка О. Микола Лисенко. Спогади і думки. Київ, 1914. С. 12 - 63.
4. Лисенко О. М. В. Лисенко (Спогади сина). Київ, 1959. С. 73.
5. Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття. Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України; Редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін. Київ : Інтертехнологія, 2006. 1054 с.
6. Микола Лисенко у спогадах сучасників. У 2 т. Київ : Муз. Україна, 2003. 343 с.
7. Микола Лисенко – життєвий і творчий шлях. Київ : Муз. Україна, 1972. 125 с.
8. Олена Пчілка. Микола Лисенко: Життя і праця (спогади і думки). С. 64-140.
9. *Літературно-науковий вісник «Річник VII»*. Т. XXVII. Кн. VIII. Львів, 1994. С. 92.

REFERENCES

1. Akhrimovych, L., Hordiichuk, M. (1963). Mykola Vitaliiiovych Lysenko. Zhyttia i tvorchist. [Mykola Vitaliyovych Lysenko. Life and work]. Kyiv. P. 31-53 [in Ukrainian].
2. Starytskyi, M. (1949). Biohrafia M. V. Lysenka. [Biography of M.V. Lysenko]. Kyiv. P. 11-39 [in Ukrainian].
3. Pchilka, O. (1914). Mykola Lysenko. Spohady i dumky. [Mykola Lysenko. Memories and thoughts]. Kyiv. P. 12-63 [in Ukrainian].
4. Lysenko, O. (1959). M. V. Lysenko (Spohady syna). [M.V. Lysenko (Memories of a son)]. Kyiv, p. 73 [in Ukrainian].
5. Narysy z istorii teatralnoho mystetstva Ukrainy XX stolittia. (2006). [Essays on the history of theatrical art of Ukraine in the twentieth century]. Instytut problem suchasnoho mystetstva Akademii mystetstv Ukrainy; Redkol.: V. Sydorenko (holova) ta in. Kyiv: Intertekhnolohiia. 1054 p. [in Ukrainian].
6. Mykola Lysenko u spohadakh suchasnykiv. (2003). [Mykola Lysenko in the memoirs of contemporaries]. U 2t. T-Kyiv: Muz. Ukraina, 343 p. [in Ukrainian].
7. Mykola Lysenko – zhyttievyyi i tvorchyyi shliakh. (1972). [Mykola Lysenko - life and creative path]. Kyiv: Muz. Ukraina, 125 p. [in Ukrainian].
8. Olena Pchilka. Mykola Lysenko: Zhyttia i pratsia (spohady i dumky) [Mykola Lysenko: Life and work (memories and thoughts)]. p. 64-140 [in Ukrainian].
9. *Literaturno-naukovyi visnyk «Richnyk VII»*. (1994). [Literary-scientific bulletin "Yearbook VII"]. t. XXVII. Kn. VIII. Lviv, p. 92 [in Ukrainian].

S. V. YABKOVSKA

*Lecturer at the Cycle Commission of Folk Instruments,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine*

E-mail: svitlanayab1973@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-8456-5812

I. V. MAZUROK

*Lecturer at the Cycle Commission of Piano Teachers,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine*

E-mail: mazyrokiruna0103@gmail.com

http://orcid.org/0000-0003-1089-424X

THE FIGURE OF MYKOLA LYSENKA IN THE RESEARCH OF FAMOUS UKRAINIAN MUSICIANS

The article substantiates the expediency of a holistic analysis of the creative portrait of Mykola Vitaliyovych Lysenko – a famous Ukrainian composer, pianist, choral conductor, collector of Ukrainian folklore, patriot, public figure, founder of higher specialized music education in Ukraine. The article focuses on the uniqueness and significant artistic value of the research of famous Ukrainian musicologists about the outstanding Ukrainian composer and public figure NV Lysenko, who was at the origins of Ukrainian national art and the founder of Ukrainian musical classics.

An artist-democrat, an exponent of progressive ideas for his time, whose creative method was based on the advanced artistic and aesthetic principles of nationality, realism, historical truth in art. The cognitive and educational potential of the composer's creativity and activity is determined, the versatility of his creative activity is revealed and methodical recommendations on the use of biographical materials on the composer's life and work during the study of the subjects of the humanitarian cycle are developed. The article analyzes and considers art criticism approaches to the study of historical and artistic materials on the outstanding figure of Ukrainian composer Mykola Vitaliyovych Lysenko and reveals its didactic potential as a factor of national and patriotic education.

Research methods include: theoretical analysis, synthesis, generalization of works of famous musicologists about the life and work of the outstanding Ukrainian composer, music and public figure, founder of higher specialized music education of Ukraine Mykola Lysenko. Systematization of the obtained facts and other informative material.

Key words: creativity, folklore, composer, public activity, phenomenon, folk-song traditions, research.